

VODNIK

1931

V O D N I K

PO ZBIRKAH NARODNEGA MUZEJA V LJUBLJANI

KULTURNO
ZGODOVINSKI
DEL

2447

Prirodoslovni muzej
LJUBLJANA

LJUBLJANA 1931

2447

Prírodoslovní muzej
LJUBLJANA

IZDAL IN ZALOŽIL
NARODNI MUZEJ V LJUBLJANI

B

inv. št. 6109/68

Tiskala Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani (K. Čeč)

Predgovor.

Štirideset let bo že kmalu, odkar je pošel Dežmanov »Führer durch das Krainische Landesmuseum«. Bil je to drugi vodnik po muzejskih zbirkah; prvega, 19 strani obsegajočega, je izdal l. 1836 Fr. J. grof Hohenwart (Leitfaden für die das Landesmuseum in Laibach Besuchenden). Dežmanov vodnik je izšel l. 1888 tik ob slovesni otvoritvi muzeja v novi zgradbi, in sicer samo v 600 izvodih, ker je avtor menil, da bo kmalu potrebna druga izdaja, v kateri bi potem mogel upoštevati tudi vse nove pridobitve. Dežman je mislil tudi na slovenski prevod ali pa vsaj na krajši slovenski izvleček svojega »Führer«-ja. Ker ni vedel za strokovnjaka, ki bi to poslovenitev dobro opravil, je obetal, da se tega dela loti sam, ko bo imel čas.

Smrt je prekrižala ta načrt. Kranjski deželni zbor je potem na seji 11. novembra 1890 naročil deželnemu odboru, »da mu je preskrbeti, da se Deschmannova knjiga ‚Führer durch das Landesmuseum‘ ali na slov. jezik preloži, ali pa da se izda izvirna slovenska knjiga jednakega obsega«. Deželni odbor je 5. oktobra 1891 zahteval od muz. vodstva poročila, kaj bi bilo umestnejše, prestava ali nov vodnik, ki bi mogel upoštevati tudi vse premestitve, ki so se v zbirkah morda medtem izvršile. Kustos Müllner je poročal, da je bilo takrat le še 60 izvodov »Führer«-ja, ki bo v enem letu pošel. Predlagal je, naj se z ozirom na novi prirastek in nove razporeditve izdela dvojezičen vodnik, ki bi imel v tekstu tudi slike važnejših predmetov.

Delo pa kljub pritiskanju deželnega odbora ni šlo naprej. Še jeseni l. 1893 je odbor naročal kustosu, naj pozove župnika Robiča, da bi se čim prej uvrstile njegove konhilijske v splošno muzejsko zbirko, »ker se drugače zavira izdelovanje voditelja muzejskega«. Spomladi 1894 je odbor pozval Müllnerja, naj predloži »voditelja po muzeji« v nemškem in slovenskem rokopisu. Na jesen tega leta je Müllner poročal deželnemu odboru

glede vodnika in njegovega slovenskega prevoda, ki bi ga oskrbel arhivar Koblar. Deželni odbor je preskrbel tudi, da je deželni zbor odobril kredit 300 gld. za tiskarniške stroške. Ker je bil Müllnerjev proračun mnogo višji in ker izvirnega rokopisa ni bilo mogoče dobiti, je 20. februarja 1896 odbor naročil kustosu, naj na osnovi Dežmanovega vodnika sestavi krajšega, ki bi obsegal kvečjemu pet pol in bi obravnaval le važnejše predmete: »Ker se zadeva uže dolgo vleče, se muz. vodstvo opozarja, da je delo nujno in da se ima ž njim po-žuriti«. Glede slovenskega prevoda pravi ta odlok deželnega odbora, da se bo pozneje potrebno odločilo. Pa tudi to je bilo nepotrebno: Müllner se tudi kesneje ni lotil muz. vodnika in tako je bilo to vprašanje odloženo za nadaljnja desetletja.

Medtem pa je zaradi številnega novega dotoka začelo primanjkovati razstavnih prostorov. Ekspонатov zato često ni bilo mogoče razstaviti sistematično in pregledno. Izrabiti je bilo pač treba prostor, ki je bil kolikor toliko primeren in ki je ostal baš še na razpolago. Pri dotičnih predmetih odn. skupinah opozarjajo potem posebni listki na stran pričujočega »Vodnika«, kjer se razpravlja o pomenu objekta odn. skupine za določeno disciplino.

»Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja«, ki gre sedaj v svet, naj bi namreč ne bil le katalog, ki z naštevanjem inventarnih podrobnosti obiskovalca preveč utruja in mu ne daje pregleda. Bil bi naj marveč res pravi voditelj in tolmač, ki naj ob posameznih primerih in na osnovi zbranega gradiva pokaže celotno sliko o stanju in razvoju muzejskih panog in s tem obenem ilustrira njihov znanstveni in praktični pomen in namen. Iz tehničnih razlogov izide najprej »Vodnik« za kulturnozgodovinske zbirke, ki so mogle biti zanj ob določenem terminu obdelane; prirodoslovni del »Vodnika« bo sledil v čim krajšem času.

Vsem gospodom, ki so prevzeli nič kaj lahko nalogo, da za ta »Vodnik« pregledajo in obdelajo posamezne muzejske zbirke, posebno pa še g. univ. prof. B. Sariji in g. konservatorju Fr. Steletu, naj na tem mestu izrečem v imenu zavoda za njihov trud in požrtvovalnost kar najtoplejšo zahvalo.

Ljubljana, dne 25. junija 1931.

Dr. Jos. Mal.

Zgodovinski pregled.

Jos. Mal.

Izza druge polovice XVIII. stoletja, v dobi težnje, da zasiže prosveta čim najširšim krogom, so začeli snovati prve večje javne muzeje. Pa tudi vrata zasebnih splošnosti dotlej težko pristopnih, zbirk redkosti, umetnin, najrazličnejših obrtnih izdelkov in prirodnih znamenitosti so se pričela polagoma odpirati. Po končanih francoskih vojnah je našlo to ukaželjno stremljenje opore in netiva v struji romantike, ki se je v nekakem nasprotju s kozmopolitičnim, hladnim, razumarskim prosvetljenstvom, v nasprotju tudi z napoleonskim univerzalizmom s posebno ljubeznijo poglobljala zlasti v zgodovino lastnega naroda ter raziskovala njegove starine in posebnosti domače pokrajine.

Duh časa in psihično razpoloženje širokih plasti ljudstva, ki so se po prestanih bojnih grozotah oklepale tem trdneje nežne domačnosti in skrbele za svoj gospodarski obstoj, oboje je torej tvorilo ugodno razpoloženje za snovanje muzejev, v katerih naj bi se baš zrcalila preteklost naroda, a se obenem predstavljala tudi njegova sočasna kultura z vsemi prirodnimi predpogoji vred. Tako so si l. 1802 osnovali probujeni Madjari svoj narodni muzej, podjetni Čehi so jim sledili l. 1818 ter si osvojili v ta namen načrt štajerskega deželnega muzeja, ki je bil ustanovljen l. 1811 po prizadevanju in z gmotno pomočjo avstrijskega nadvojvode Janeza.

Na podoben domovinski muzej za Kranjsko je mislil tudi veliko-dušni podpornik znanosti Žiga baron Cojz, učenj dobrotnik našega Vodnika, ki je prav v tej dobi proučaval nekatere na našem ozemlju odkrite rimske starine. Svojo kolekcijo mineralij in izbranih knjig, ki jo je z ljubeznijo in vestnostjo zbiral 45 let, bi bil Cojz rad podaril deželi kot temelj za tak muzej. Dolgotrajne vojne in njih posledice (finančni polom, rekvizicije, kontribucije, vojne naklade itd.) pa so uničile njegovo blagostanje in tudi v sledeči dobi miru se naša

železarska obrt ni mogla več dvigniti. Kesnejši muzejski kurator Franc grof Hohenwart pripoveduje, da Ž. Cojza zadnja leta njegovega življenja ni nič bolj bolelo ko to, da bodo njegovi dediči radi nerentabilnosti rudokopov morda prisiljeni, da prodajo njegove zbirke, ki se bodo potem razteple na vse strani sveta. Kakor bomo kmalu videli, so bile zbirke res prodane, toda zla slutnja se ni uresničila: ostale so ohranjene domovini.

Prvi pa, ki je uradno načel vprašanje posebnega muzeja v Ljubljani, je bil tedanji guverner Ilirije grof Sweerts-Spork. V zgodnji spomladi l. 1821, ob priliki ljubljanskega vladarskega kongresa, je namreč guverner izrazil cesarju željo, da bi tudi Kranjska dobila lasten domovinski muzej, kakršnega ima že več drugih provinc v državi. Ker je cesar s to namero popolnoma soglašal, so pri guberniju kmalu po cesarjevem odhodu pisali (9. junija 1821) v Prago, Brno in Gradec, da bi jim poslali statute in tiskopise, ki se tičejo ondotnih muzejev.

Na osnovi došlih odgovorov je potem na seji kranjskega stanovskega odbora dne 4. julija 1821 predlagal škof Avguštin Gruber, da se ustanovi v Ljubljani muzej. Dejal je, da se ta za deželo častna in koristna zadeva more uresničiti le z dejansko pomočjo deželnih stanov, ker jim že patent o reaktivaciji stanov z dne 29. avg. 1818 nalaga, da razpravljajo o vseh stvareh, ki se tičejo blaginje deželanov. Gruber je v svojem obširnem ekspozeju opozarjal na bogastvo in zanimivost Kranjske v prirodoslovnem oziru, na njene bogate sledove in starine iz rimske dobe in na njeno ostalo pestro zgodovino. Gradiva ne bo manjkalo kakor je bilo vedno dovolj tudi domačih raziskovalcev. Nasprotno, ideja vzajemnega dela se pojavlja na Kranjskem celo dosti prej ko drugod, čemur dokaz da je l. 1693 ustanovljena »Academia operosorum« ter l. 1767 osnovana »Družba poljedelstva in koristnih umetnosti na Kranjskem«. Manjkalo pa je doslej pravega središča: novi muzej naj bi bil v bodoče torišče vsega znanstvenega dela in preizkuševališče vseh občekoristnih odkritij in naprav.

Gruber je menil, da bi bil tudi za naše razmere najprimernejši načrt graškega Joaneja, ki so po njem tam zbirali, urejevali in praktično izrabljali nabrano gradivo. Na področju zgodovine bi torej zbirali vsakovrstne listine v izvirniku ali pa tudi samo v diplomatsko-točnem prepisu, rokopise in starejše spise sploh, grbe, rodovnike, pečatnike, zgodovinske napise, nagrobnike ter spomenike arheološkega značaja sploh. Osnovala naj bi se tudi galerija slik vseh za deželo zaslužnih mož, umetnikov in učenjakov, ki bi bilo treba zanjo zbirati tudi njihove življenjepisne podatke. Mislili so tudi na poseben etno-

grafski oddelek, ki bi obsegal opise in slike narodnih noš in stavb, ljudske pripovedke, pravljice, ženitovanjske in družabne šege in običaje, narodne pesmi in napeve.¹

Razen te kulturno-zgodovinske strani naj bi bila po Gruberjevem predlogu naloga novega muzeja posebno tudi v tem, da rešuje razna v praktičnem življenju potrebna in koristna vprašanja. Pridobival naj bi statistične opise posameznih okrajev, geodetske in geografske elaborate (n. pr. astronomske določitve krajev, višinska merjenja, razmejitve itd.) ter poleg naravoslovnih zbirk razstavljal posebej še prirodne produkte ter njih predelavo po industriji in obrti ne glede na ožje deželne meje. V mislih so imeli torej tudi nekak industrijsko-obrtni in trgovinski muzej. Tu bi bili razstavljeni razni poljedelski ter industrijski stroji, aparati in instrumenti, če ne drugače pa vsaj v modelih, ki bi bili v dober nazorni pouk pri fiziki in mehaniki.

Poleg zbiranja in urejevanja nabranega gradiva naj bi bil namreč eden glavnih smotrov muzeja ta, da služi vedi in pouku. Kakor na graškem Joaneju, tako naj bi se torej tudi z ljubljanskim muzejem združila sčasoma posebna šola. Dokler bi pa to ne bilo mogoče, naj bi izhajala vsaj letna poslovna poročila ter se tiskali članki, ki strokovno razpravljajo o raznih muzejskih panogah odnosno o razstavljenih predmetih.

Da bi dali svoji nameri več poudarka, so v stanovskem odboru sklenili, da predložijo zadevo na prihodnjem jesenskem zasedanju dež. stanov v razpravo. Tam so v plenarni seji dne 15. oktobra 1821 odborov sklep, da se ustanovi muzej, seveda soglasno sprejeli kakor tudi njegov nadaljnji predlog, da bi Kranjska kmetijska družba prevzela vsaj za začetek upravo muzeja, ki bi si nad njim stanovi pridržali vrhovno vodstvo. Pri Kmetijski družbi, ki je bila takrat nastanjena v licejskem poslopju, so upali vsaj za prvo silo dobiti tudi primerne razstavne prostore.

Gubernij je sicer na Dunaju priporočil stanovski sklep, vendar pa je končna odobritev došla šele potem, ko so Dvorni studijski ko-

¹ Le škoda, da se nam ni ohranila zbirka narodnega blaga te vrste, ki so ga prav ta čas nabirali tudi po Slovenskem. Vlada je namreč podpirala prizadevanje Dunajskega glasbenega društva, ki je l. 1819 sklenilo, da zbere vse narodne, posvetne in cerkvene pesmi in njih napeve ter ljudske pesmi. — Narodne pesmi sta pozneje zbiral Smole in Korytko, ki je dal napraviti tudi album naših narodnih noš. Nalogo, da obdelajo našo folkloro in prispevajo z razpravami k poznavanju naše ožje domovine in zgodovine, so si popolnoma v smislu muzejskega načrta nadeli tudi predlagatelji nameravanega lista »Slavinja« (l. 1824).

misiji poslali nekatera pojasnila glede načrta, vzdrževanja in nastanitve muzeja. Nato je potem izšla končno dne 8. junija 1826 cesarjeva odločba, ki potrjuje sklep stanovskega zbora o ustanovitvi »deželnega muzeja«. S tem je bilo tudi ime zavoda sankcionirano, toda z izrečnim pristavkom in pogojem, da se muzej vzdržuje s prostovoljnimi prispevki brez vsake posredne ali neposredne državne podpore in da se tudi deželanom ne smejo radi tega nalagati nikaka prisilna bremenja. Obenem je cesar dovolil, da se Cojzova zbirka mineralij² brez odškodnine prepusti muzeju, ker so stanovi obljubili, da bodo mineralije višjim šolam pri pouku dostopne in da bo ta zbirka trajno in varno v Ljubljani shranjena.

Tako se je torej izpolnila Cojzova želja, da so prav njegove zbirke bile temeljni kamen našemu domačemu muzeju. Posamezni darovi pa so začeli prihajati že takoj po deželnozborskem sklepu; med prvimi je bil Vencel pl. Gandin, ki je l. 1822 podaril muzeju znamenito, z miniaturnimi bogato okrašeno knjigo Dizmove plemiške bratovščine. Spomladi l. 1823 je izšel na domačo domoljubno javnost poseben tiskan (tudi v Laib. Zeitung in v Illyr. Blatt ponatisnjen) program in poziv, ki ga je odobrila Studijska dvorna komisija, kar so v Ljubljani smatrali za provizorno potrditev muzeja. Darove v denarju kot tudi volila za zbirke je prevzemala v shranitev Kmetijska družba. Njen spomladi l. 1822 imenovani novi predsednik baron Buset je namreč izjavil, da družba posebno še na podoben vzpodbudni zgled »Moravsko-šlezke družbe za pospeševanje poljedelstva, naravo- in domoznanstva« rada prevzame upravo muzeja v svoje roke. Želel pa je, da bi se čimprej dobili za muzej primerni prostori, ker je to za njegov nadaljnji razvoj največjega pomena. Predlagal je v ta namen prazno II. nadstropje tzv. Pogačnikove hiše tik Lontovža (Salendrova ulica 3). Hiša je bila stanovska last in je bil tam shranjen tudi že stanovski arhiv. Stanovom pa najbrž ta prostor za trajno namestitev muzeja ni bil všeč, zato je jeseni leta 1822 vzela Kmetijska družba imenovano stanovanje zase v najem. Tam je bila odtlej dalje v dveh družbinih sobah shranjena tudi večina predmetov, ki so prihajali za muzej in ki jih je kot prov. kustos odn. konservator prevzemal v hiši stanujoči gubern. tajnik Benedikt pl. Fradeneck.

Naravno, da je postalo v teh prostorih kmalu pretesno za obe instituciji, zlasti, ker so muzejski predmeti zahtevali posebnega obzira

² Na predlog ljublj. gubernija in po Metternichovem posredovanju je namreč vlada l. 1823 kupila Cojzovo knjižnico za 7000 gld iz studijskega fonda, mineraloško zbirko pa za 6000 gld iz kranjskega provincialnega fonda. Obe zbirki je Metternich dobro poznal, ker je za kongresa stanoval v Cojzovi hiši.

pri čiščenju in pri shranjevanju. Zato je Kmet. družba že poleti 1823 sprožila misel, da bi z muzejem vred dobila primerno, ognja varno poslopje. Mislila je na reduto, kar pa so stanovi odklonili, ker radi vlažnosti za muzej ni bila primerna. Tudi o knežjem dvorcu so govorili in celo o novi zgradbi na Kongresnem trgu ali tik ob starem liceju. Najbolj pa jih je mikala Podturenska (Tivolska) graščina, ki so jo stanovi kot nekdanjo svojo last zahtevali od države nazaj. Družba bi tam za poljedelski pouk osnovala posebno vzorno kmetijo, tam bi se mogel urediti botanični vrt, v gradu bi bili upravni prostori, učilnice in muzejske razstavne dvorane, tudi še za kustosa bi morda ostalo stanovanje, kar bi stanove v njihovi skrbi za muzej zopet kolikor toliko razbremenilo. Tako so se v to misel zagrizli, da so nad 8 let le kar čakali, kdaj se Podturen vrne stanovom, ki bi tam namestili muzej. Pri ljubljanskem guberniju so bili tej zamisli naklonjeni. Saj mu je bil na čelu baron Schmidburg, ki je l. 1820 kot predsednik koroških dež. stanov izdelal podroben načrt za muzej v Celovcu, na kar je spomnil stanove zopet v začetku l. 1827. Na prošnjo kranjskih stanov je odredil, da Podturen do končne ureditve glede usode provincialnega fonda ni prišel na dražbo. Na Dunaju pa so konec l. 1826 posestvo in grad Podturen podredili neposredno Dvorni komori. Provincialni fond je tako vlada inkamerirala. Schmidburg je namignil stanovom, naj bi se zato radi prepustitve gradu za muzej obrnili na Dvorno komoro. Na jesenskem zasedanju l. 1827 so sklenili stanovi tudi še posebno prošnjo na cesarja. V nemalo zadoščenje je bilo stanovom, ko jih je poleti 1828 Schmidburg obvestil, da je vojaštvo izpraznilo Podturen. Stanovi so prosili guvernerja, naj bi z gradom ne razpolagal v druge namene, marveč naj bi ga, če ne drugače, vsaj začasno rezerviral za razstavo muzejskih zbirk. Tako za gotovo so verovali v uspeh, da je spomladi l. 1830 škof Wolf kot stanovski odborniški referent pisal Kmetijski družbi, da bo Podturen v kratkem vrnjen stanovom. Prosil je družbo, da bi z nasveti pomagala povzdigniti muzej. Družbin predsednik Fr. grof Hohenwart je nato odgovoril, da se družba pač ne bo mogla trajno posvetiti muzeju. Izdelal je popoln načrt za postavitev zbirk in se je sam ponudil za izvršitev tega dela.

Ker si najbrž glede Podturna ni veliko obetal, je opozoril na pritlične prostore licejskega poslopja, kjer je imela Kmetijska družba nekoč svoje seje. Zgradba je bila stanovska last in bi potrebne adaptacije manj veljale nego v Podturnu. V liceju bi se mogli najti tudi prostori za pozneje potrebno razširitev muzeja. Če bi sobane ne mogle biti skupaj, nič ne de, saj tudi na Dunaju ni vse na enem kraju. — Deželni zbor je pritrdil Hohenwartovemu predlogu in tako se je

odločni mož, ki si je glede razstavitve pri stanovih izprosil popolno svobodo, z vso vnemo lotil dela. Obljubil je, da se bo na cesarjev god (4. oktobra 1831) mogla že izvršiti slovesna otvoritev muzeja v novih prostorih. Za pomočnika in začasnega kustosa si je privzel 27-letnega Ljubljana Jan. pl. Schildenfelda, ki je bil dotlej praktikant pri graškem kriminalnem sodišču. Svojo službo je nastopil 19. marca 1831. Hohenwart pa z njegovim delom in mineraloškim znanjem ni bil zadovoljen. Ko je Schildenfeldu poteklo pogodbeno leto, so ga 4. julija 1832 odpustili z motivacijo, da se bo mogel izpopolniti v prirodoslovnih vedah, zlasti v botaniki in zoologiji, in se pozneje poganjati za ev. definitivno kustosko mesto. Za naslednika so mu imenovali farmacevta, botanika in entomologa Henr. Freyerja, ki je nastopil svojo službo (s 400 gld. letne plače) dne 1. septembra 1832.

Omeniti je treba, da je grof Hohenwart za piruhe l. 1831 daroval muzeju svojo zbirko konhilij, petrefaktov in postojnskih kapnikov. Zahteval pa je, da morajo zbirke ostati vedno v Ljubljani in da se muzej ne sme združiti z gimnazijo ali licejem, ker bi v tem primeru njegove zbirke pripadle ljubljanskemu magistratu. Ko so torej 4. oktobra 1831 slovesno odpirali novourejeni muzej, so bile to v prvi vrsti Cojzove mineralije, en del Hohenwartovih konhilij ter starine, ki so jih našli ob poglobitvi Ljubljanice. Ostalo nabrano gradivo so uredili in razstavili ob obletnici, deloma pa tudi še kasneje. Leta 1832 so namreč zasedli za zbirke še sosedne prostore v pritličju; deset let kasneje pa so pridobili za zoološke zbirke dve sobani v prvem nadstropju licejskega pročelja s tem, da so v ta namen predelali nekdanjo gimnazijsko kapelo.

Seveda pa so si posamezniki mogli ogledati muzejske eksponate tudi že prej. V tesnih prostorih Kmetijske družbe v Salendrovi ulici je bilo to nekoliko težje, ker je bilo najraznovrstnejše gradivo nako-pičeno kakor v kakem skladišču. Lepo pa se je prezentirala Cojzova zbirka, ki je v drugem nadstropju licejskega poslopja v dvorani pred študijsko knjižnico čakala, da jo prevzame muzej v svoje definitive prostore. Dunajčan Adalb. Jos. Krickel piše (Fußreise, II, str. 286 sl.), da je 13. nov. 1828 obiskal tudi muzej na liceju. Z zanimanjem je opazoval lične omare z redkimi mineralijami in s knjigami ponajveč botanične in mineraloške vsebine. Posebej še omenja izredno čistočo, ki jo je opazil v teh prostorih, kjer je ugledal med drugim tudi ogrodje in modele treh bojnih ladij.

Kar se tiče notranje uprave muzeja, si je Hohenwart — deloma pod vplivom graškega muzeja — zamislil poseben kuratorij. Tik pred slovesno otvoritvijo je zopet sprožil misel, da se osnuje poseben kuratorij, ki bi vodil vse muzejske posle, ker Kmetijska družba tega

dela sama ne bo več mogla zmagovati. To vodstvo (ali, kakor ga on imenuje, ravnateljstvo) bi obstajalo iz treh kuratorjev, kustosa in pomočnika. Kuratorji bi si iz svoje srede izbrali ravnatelja, čigar mnenje bi bilo vedno odločilno; on bi bil vrhovni vodja, ki rešuje tudi vso korespondenco, ostala dva kuratorja pa bi bila njegova svetovalca in pomočnika. Deželni zbor bi jih volil na 6 let, tako, da bi po četrtem odn. petem letu izstopila oba kuratorja, v šestem pa ravnatelj. Deželni zbor pa bi jih mogel znova potrditi v tej častni, brezplačni službi.

Ta Hohenwartov načrt o muzejskem upravnem ustroju je potem deželni zbor na svoji seji dne 17. oktobra 1831 tudi sprejel. Neomejeno in uspešno je vodil grof Hohenwart dobrih deset let vse muzejske posle, dokler ni l. 1843 — komaj dobro leto pred svojo smrtjo — radi starosti odložil svojega mesta kot muzejski kurator. V novoimenovanem kuratoriju je prevzel vodstvo muzeja stolni dekan Urban Jerin, od l. 1849 dalje pa je reševal muzejske zadeve kurator odn. član stanovskega odbora baron Ant. Codelli do leta 1861, ko je bil imenovan za kranjskega dež. glavarja. S tem letom obnovljenega ustavnega življenja je prešel muzej kot deželni zavod v upravo kranjskega deželnega odbora.

Največ predmetov je v tem razdobju prišlo v muzej kot dar. Deželani, tako plemstvo kakor duhovščina in ostalo razumništvo, vse je kar tekmovalo v radodarnosti do muzeja. Grof Hohenwart je vse darove in darovalce vestno objavljajl v listih Laibacher Zeitung in Illyr. Blatt, izza l. 1839 pa v Carnioliji. Bil je resnično vnet za prospeh vseh panog muzejskega udejstvovanja. Ko je l. 1839 prejel iz Bele krajine nekaj figurinic z narodnimi nošami okolice Črnomlja, Viniče in Bojancev, je takoj pozval žene, da bi za vsak okraj Kranjske napravile miniaturne (približno 25 centimetrov visoke) oblečene manekine, ki bi v njih rešili domače narodne noše. Podobno je vzpodbujal ob priliki dr. Jak. Zupanovega daru slovenskih knjig, naj bi se v muzeju zbrala vsa carniolica; ko je l. 1842 Sigm. grof Thurn podaril muzeju Dalmatinove Lepe karszanske molitve, je Hohenwart zopet v javni zahvali opozarjal, da je treba zbrati vse domače slovstvo. Dr. Jak. Zupan je razen rokopisov (Vodnikiana i. dr.) daroval zbirko bakrorezov, portretov in božjepotnih podob, ki so danes tudi v historično-topografskem oziru važne. Poklonil je muzeju lepo zbirko rimskih in kesnejših novcev, ki so jih darovali tudi Jos. Repešič, župnik Uršič, Andrej Smole in škof Wolf. Župan Hradecky je daroval rimske starine, grof Hohenwart pa razen konhilij tudi mnogo redkih knjig in obilo srednjeveških in kesnejših listin, dr. Sigm. Graf in prof. Hladnik herbarije, Schmidburg Pinterjevo, V. Ruard pa Sei-

kotovo zbirko lesa in semen, Ferd. Schmidt in H. Freyer konhilije in hrošče, brata Jož. in Frid. Rudeš in lekarnar Wagner pa zbirko domačih sesalcev in ptičev; dokaj zoološkega gradiva je prejel muzej tudi potom zamenjave s tujimi zavodi. Za etnološke zbirke sta prispevala misijonarja Baraga in Knoblehar (prvi iz Severne Amerike, drugi iz Osrednje Afrike). Vseh — tudi zelo obsežnih in dragocenih — darov seve na tem mestu ni mogoče naštet.

Kajpak, da muzej ni mogel živeti in rasti samo le od darov. Saj je bilo treba plačevati kustosa in snažilca ter prevzeti stroške za prepariranje in konserviranje eksponatov, skrbeti pa tudi za primerne razstavne in hrambene omare. Ker reaktivirani deželni stanovi niso smeli razpolagati s svojim premoženjem, ki so ga imeli do francoske okupacije, so prosili, da bi smeli za muzejske namene porabiti 1000 goldinarjev iz provincialnega fonda ali pa od stanovske dotacije. Toda dunajska vlada jim je to željo že jeseni l. 1821 odbila. Tudi z osebno cesarjevo podporo, ki so jo pričakovali, ni bilo nič, ustanovna listina iz l. 1826 pa tudi odreka vsakršno pomoč iz javnih sredstev.

Da bi prišli do potrebnih gmotnih sredstev, zato so stanovi sklenili napraviti vsako leto kolekto pri plemstvu, duhovščini, trgovcih, posestnikih in pri višjem uradništvu. Kljub temu, da takrat gospodarske razmere niso bile bogve kako rožnate, so te denarne zbirke pri splošnem zanimanju za domači muzej vrgle vsaj toliko, kolikor je bilo za redno vzdrževanje vsega obrata nujno potrebno. Nepričakovan vir dohodkov so bili zneski, ki so jih posamezniki l. 1821 subskribirali za nameravani kongresni spomenik. Cesar Franc je namreč sporočil, naj bi se nabrani denar namesto za spomenik porabil raje za kak drug občekoristen namen. Ko je torej ljubljanski magistrat proti koncu leta 1823 vprašal subskribente, da-li naklonijo podpisane vsote fondu za osuševanje barja ali za domovinski muzej, se je pretežna večina odločila v prid muzeju.

Ker se je moral muzej vzdrževati izključno le s prostovoljnimi, od leta do leta se spreminjajočimi prispevki (ponovno prošnjo za državno podporo so na Dunaju l. 1835 iznova odbili, sklicujè se na cesarski odlok z dne 8. junija 1826), je nameraval Hohenwart že l. 1833 ustanoviti poseben muzejski sklad. Z obrestmi tega fonda (ki ga je l. 1836 ojačil Frid. Rudeš z legatom 3000 gld.) in z dohodki vsakoletne bire naj bi se plačevali vsi tekoči upravni in nabavni izdatki. L. 1835 so mislili celo na to, da bi postojnska občina prepustila muzeju vstopnino (letno ok. 500 gld.) za jamo, ki se je takrat še ni polastil erar. Seveda so bili to prazni upi kakor tudi želja, da bi se vsaj kustos smel uvrstiti med deželne uradnike. Kuratorij je bil v resnici v škripcih, saj je muzejski fond takrat (l. 1837) dajal

komaj pičlih 285 gld. obresti. To ni bilo dovolj niti za osebje, kaj šele, da bi mogli misliti na nove nakupe. Deželni zbor je zato 18. septembra 1837 sklenil, da se po zgledu drugih dežel, zlasti Tirolske, osnuje posebno splošno Društvo kranjskega deželnega muzeja. — Preden pa so bila pravila potrjena in se je vodstvo konstituiralo, je šlo že l. 1839 k svojemu koncu. Namen novega muzejskega društva je bil, da zbira pri članih denarne letne prispevke (po 2, 3 ali po 5 gld.) v korist deželnega muzeja in pomnožuje njegove zbirke. Ko je društvo l. 1841 prosilo, da bi se smela v prid muzeja pobirati užitnina od uvoženega žita, je kajpak s tem svojim predlogom pogorelo. Končno so s cesarjevim dovoljenjem ob sklepu l. 1845 vendarle kustosa Freyerja sprejeli v status stanovskih uradnikov.

Proti koncu Hohenwartovega delovanja je dalo nove pobude za zbiranje zgodovinskih in domoznanskih starin Historično provincialno društvo v Ljubljani kot podružnica l. 1843 ustanovljenega Historičnega društva za Notranjo Avstrijo s sedežem v Gradcu. Muzejskemu društvu je s tem vzrastel nabiralni konkurent. Historično društvo se je tega zavedalo in je zato poleti 1845 predlagalo, da bi se organizaciji med seboj podpirali tako, da bi Historično društvo upravljalo knjižnico, arhiv in lapidarij, ostale zbirke pa Muzejsko društvo. Po direktivah deželnega zbora je muzejski kuratorij odvrnil, da je muzej podrejen stanovom in da že iz tega vzroka njegovih zbirk ni mogoče deliti; druga ovira pa je v tem, da je Historično društvo odvisno od centrale v Gradcu, ki ji mora pošiljati prebitek svojih dohodkov. Če bi tega ne bilo in bi Historično društvo podredilo svoje zbirke nadzorstvu stanov, potem bi ne bilo nobene ovire za popolno združitev obeh društev.

L. 1846 se je graška centrala razdelila v samostojna pokrajinska društva. Historično društvo za Kranjsko je pričelo izdajati lastna izvestja, kjer je objavljalo in znanstveno obdelovalo gradivo za domačo zgodovino. Ker pa za dvoje znanstvenih društev z istimi cilji — posebno še v novi ustavni dobi, ki je s svojimi političnimi boji absorbirala mnogo moči, — ni bilo prostora, zato so na občnem zboru Historičnega društva l. 1861 iznova sprožili vprašanje spojitve. Na prihodnjem občnem zboru l. 1862 je bil soglasno sprejet predlog dr. E. H. Coste, da je Historično društvo pripravljeno se združiti z Muzejskim društvom na osnovi novih pravil; vse svoje zbirke bi prepuščilo muzeju, kjer naj bi dežela ustanovila mesto adjunkta, ki bi upravljal historične zbirke in knjižnico.

Muzejsko društvo pa se ni zgenilo. Zato so se nekateri člani obrnili spomladi l. 1864 na deželni odbor, da je naročil izdelati času primerno revizijo društvenih pravil. To priliko je iznova porabilo

Historično društvo ter se obrnilo na svojega protektorja dež. glavarja Codellija (ki je bil obenem kurator Muzejskega društva) s prošnjo, da bi se uvedla pogajanja za spojitve, ker dvoje podobnih društev uspešno delo prej ovira nego pospešuje. Codelli se je izgovoril, češ, naj to zadevo reši preorganizirano Muzejsko društvo. Le-to je skušal že prej Karel Dežman, ki je jeseni l. 1852 kot kustos zamenjal na tržaški zoološki muzej odišlega Freyerja, zopet oživiti in ga spremeniti v znanstveno društvo. Pod njegovo firmo je izdal troje letnih poročil (1856, 1858, 1862). Po novi spremembi pravil z dne 25. marca 1865 je postalo Muzejsko društvo neodvisno od dež. odbora in naj bi se bavilo predvsem s prirodoznanskim domoznanstvom ter z zbiranjem predmetov za muzej. Naslednjega leta je izšel prvi letnik društvenih Mitteilungen, ki so za dolgo vrsto let ostale brez nadaljevanja. Celo neprimerno bolj agilno Historično društvo je v dobi političnih borb polagoma zaspalo (zadnji, nekak posili občni zbor 2. julija 1885), poklonivši ob svojem koncu članom le še Dimičevo Zgodovino Kranjske.

Bogate društvene zbirke je podedoval muzej, Muzejsko društvo pa naročilo, naj ob primerni priliki zopet obnovi društveno znanstveno delovanje. To je bilo želeti tudi radi potrebe, da se vzdržuje izmenjava znanstvenih publikacij. Celo finančni odbor kranjskega deželnega zbora je ob priliki Šumijeve prošnje za podporo njegovega »Arhiva«¹ pripomnil, da bi morale vire za domačo zgodovino izdajati znanstveno društvo, ki bi se naslonilo na deželni muzej in ki bi v ta namen prejemale tudi deželno podporo. Ko je torej Dežman preselil zbirke v novo muzejsko zgradbo (gl. o tem spodaj) in jih uredil, je (l. 1888) zdramil Muzejsko društvo, mu spremenil pravila in razširil njegovo delovanje tudi na zgodovinsko polje. Vendar pa je drugi letnik od Mitteilungen (1889), ki so jim sledili nadaljnji v sklenjeni vrsti, moral prinesiti že njegov nekrolog. Z l. 1891 so začela izhajati slovenska Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko (do l. 1909), dočim so se nemška pozneje prelevila v Carniolo (1908, 1909), ki je l. 1910 zamenjala tudi slovenska Izvestja in postala načelno poligloten list, ki je po prevratu spremenil svoje ime v Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (ki je od l. 1930 dalje glasilo društvene zgodovinske sekcije, prirodoslovna sekcija pa izdaja odtlej dalje Prirodoslovne razprave).

Deželni muzej, ki je bil še vedno nastanjen v starih prostorih licejske zgradbe (nekdanjega frančiškanskega samostana), je sredi 2. polovice XIX. stoletja zaslovel v znanstvenem svetu po najdbah iz barjanske neolitske in iz hallstatske dobe. Prazgodovinske zbirke so se vedno večale in bolj in bolj je postajalo pereče vprašanje, kam

jih spraviti in kako jih primerno razstaviti. Politično zanimanje kustosa Dežmana je tu imelo za nadaljnji razvoj muzeja ugodne posledice v tem, da je pri svojih strankarskih somišljenikih pri Kranjski hranilnici in v deželnem zboru³ dosegel, da so sklenili zidati posebno muzejsko zgradbo. Muzejski fond seve za to ne bi zadostoval, ojačil pa bi se s prodajo licejskega poslopja državi in je Dežman po min. inženjerju Vilj. Resoriju dal napraviti tudi že provizorni načrt in proračun.⁴ Na osnovi tega je (3. maja 1881) v proslavo poroke avstrijskega prestolonaslednika Rudolfa⁵ z belgijsko princezo Štefanijo sklenila Kranjska hranilnica, da prispeva polovico vseh stroškov pri zgradbi novega muzeja do skupne višine 100.000 goldinarjev pod pogojem, da bo dežela Kranjska v teku 10 let pričela z zidanjem in da bosta v novem poslopiju dve sobani rezervirani za poseben obrtni muzej.

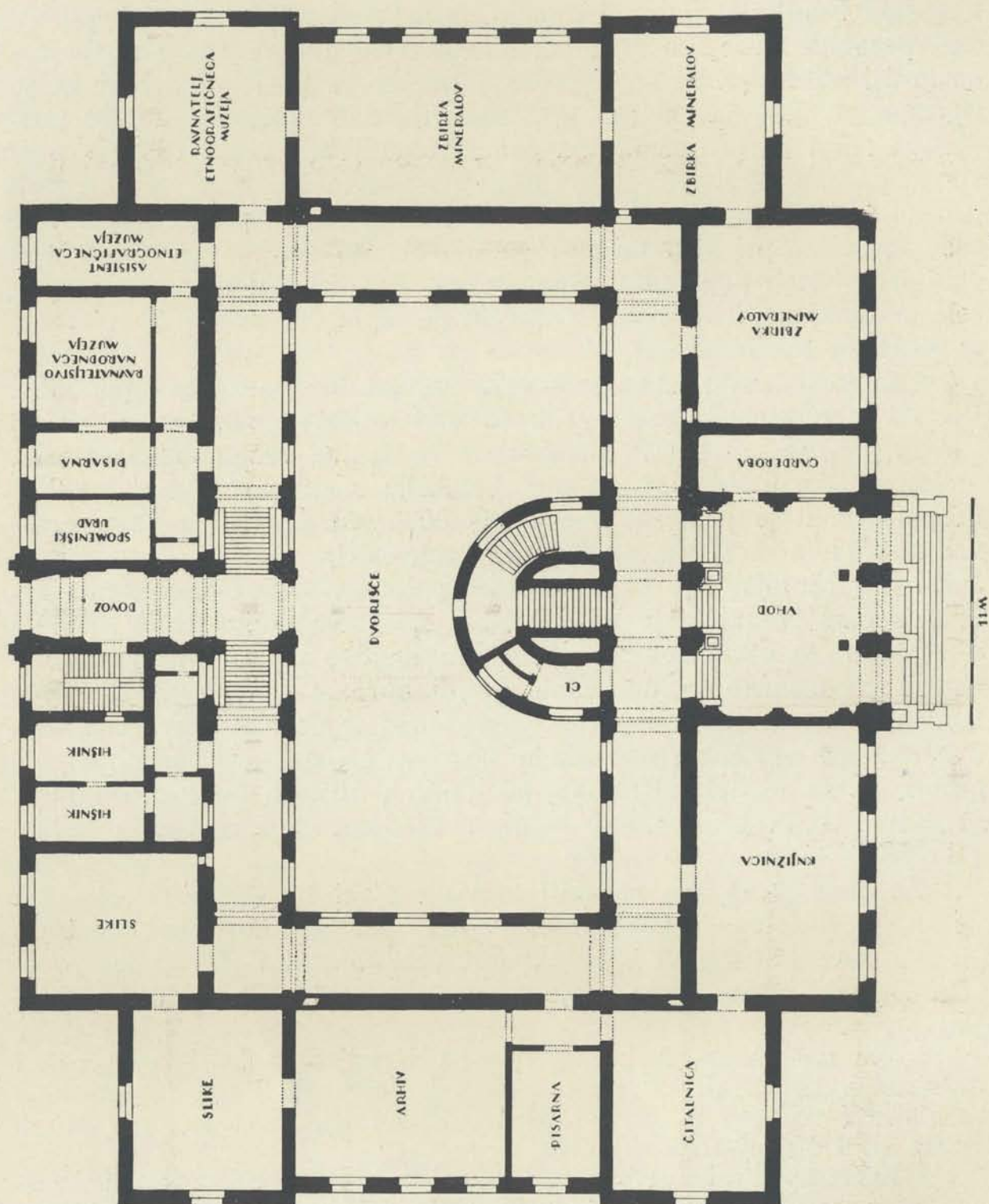
Kranjski deželni zbor je seveda sprejel to domoljubno ponudbo. Ko se je pozneje izkazalo, da so bila sredstva za monumentalno stavbo prepičla, je dežela primaknila še znatno vsoto, kar je storila tudi Kranjska hranilnica. Pa tudi kolekcija med zasebniki in javnimi korporacijami je prinesla nekaj nad 8000 gld. Ko se je ob praznovanju 600 letnice združitve Kranjske z Avstrijo nahajal cesar Franc Jožef I. v Ljubljani, je 14. julija 1883 položil temeljni kamen novemu muzejskemu domu, ki je bil l. 1885 v splošnem dokončan. V naslednjih letih je bilo treba preseliti in nanovo razporediti razstavne zbirke po omarah in dvoranah, kojih opremo so izvršili izključno le domači obrtniki. Dne 2. decembra 1888 je deželni glavar dr. Jož. Poklukar ob splošnem zanimanju slovesno otvoril novi muzej, ki naj bi bil, kakor je dejal Dežman, po hudih političnih bojih »hiša miru in sprave«, kjer bi se složno delovalo za domovinoznanstvo in vedam v korist.

Za novo stavbo so porabili tudi muzejski fond, ki je že l. 1870 po sklepu deželnega zbora prešel v roke dežele. Nepričakovano hitro ga je nadomestil mecen Viktor Smole († 8. marca 1885), ki je v oporoki zapustil muzeju vse svoje premoženje, ki so ga z darovanimi

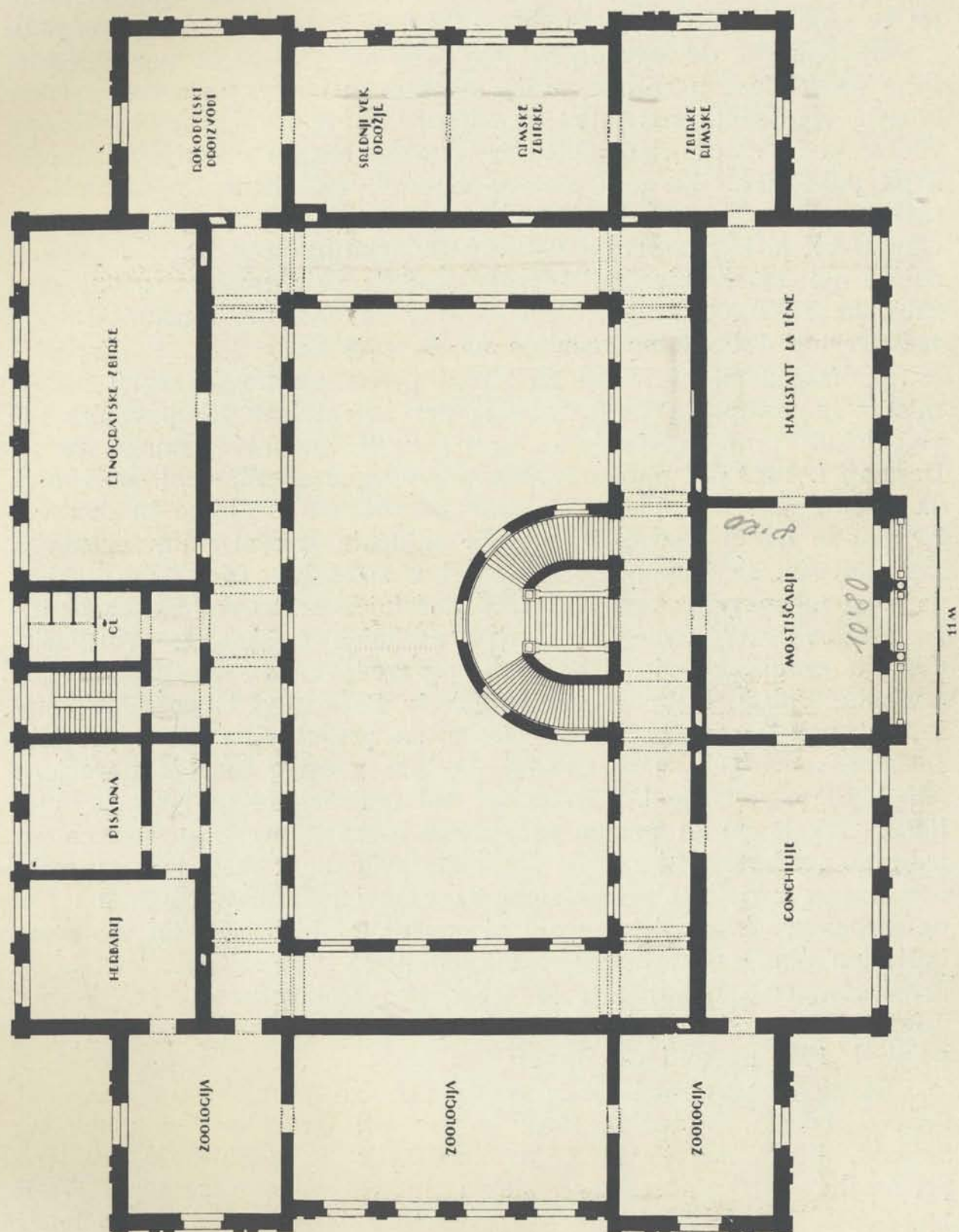
³ Pri deželnozborskih volitvah na Kranjskem l. 1877 so ostali Slovenci v manjšini do novih volitev l. 1883. Tudi na ljubljanskem magistratu so med l. 1868—1882 vedrili Nemci, ki so imeli v svojih rokah tudi Kranjsko hranilnico.

⁴ Načrt spominja deloma na muzej v Lincu, čigar projekte, razstavljene v dunajskem obrtnem muzeju, si je Dežman l. 1879 ponovno ogledal in si razporedbo prostorov beležil.

⁵ Zato je nova muzejska zgradba do prevrata l. 1919 nosila ime »Rudolfinum«.

Muzejska zgradba: Tloris pritličja

Muzejska zgradba: Tloris I. nadstropja

umetnostnimi zbirkami vred ocenili takrat na 100.918 gld. Trideset let kasneje je (dne 16. septembra 1914 umrl) Jos. bar. Švegel odredil v svoji oporoki, da želi, da pridejo nekatere podobe in portreti, različne orientalske preproge, orožje ter zbirka novcev in umetnin v naš muzej. Ker sam predmetov ni odbral, bo to storila njegova gospa vdova, ki ima dosmrten užitek in ki so ji znane intencije domoljubnega pokojnika. Za prireditvev prostorov, kjer bi muzej shranil in razstavil te poklonjene zbirke (in ev. tudi njegovo korespondenco in memoare), je baron Švegel volil 10.000 (zlatih) kron. Določil je tudi, da se po smrti njegove soproge osnuje iz zapuščine ustanova z zneskom 1.000.000 kron za znanstvene, umetnostne, humanitarne in vsakovrstne dobrodelne namene na Kranjskem.

K. Dežmanu, ki je bil po stroki prirodnoslovec, je razen preparatorja in ornitologa Ferd. Schulza pri arheoloških izkopavanjih pomagal tudi Jern. Pečnik († 12. junija 1914). Ta pravi sam, da mu je Dežman l. 1882 dal prva navodila o predzgodovinski dobi. Le škoda, da je neznanstveni Pečnik gledal preveč na to, kako bi čim več izkopal in da je mnogo dragocenih najdenin izročal tujim muzejem. Dežman sam se je popolnoma uživel v arheološko delo. Za njegova uspešna izkopavanja mu je l. 1885 deželni zbor izrekel posebno priznanje in zahvalo. Pisal je o stavbah na koleh na Ljubljanskem barju, dalje o grobiščih pri Cerknici, o prazgodovinskih postojankah pri Šmihelu, Vačah, Mokronogu, Rovišah in Belicerkvi ter o rimski naselbini pri Drnovem. Ko je kmalu po preselitvi v nove prostore Dežman umrl (11. marca 1889), je bilo vodstvo muzeja poverjeno Alf. Müllnerju, ki je l. 1888 prišel kot umirovljeni profesor v Ljubljano. Čakalo ga je mnogo notranjega upravnega dela. V teku let nabrano gradivo je bilo treba inventarizirati. Lotil se je tega opravila in pričel z inventarnimi katalogi na osnovi podatkov, ki so mu bili na razpolago. A tudi izkopavanj ni opustil ter je izdajal (in večinoma tudi sam pisal) poseben muzealni list *Argo*. Z A. Koblarjem, ki je urejeval muzejsko knjižnico in arhiv, je prišel večkrat v navskrižje; difference so nastale tudi z deželnim odborom in tako se je Müllner poleti l. 1903 preselil na Dunaj.

Po njegovem odhodu je oskrboval začasno muzejske posle asistent Schulz. Dne 1. februarja 1905 je nastopil kustosko službo dr. W. Schmid, ki je nadaljeval z inventarizacijo in z notranjo tehnično preuredbo zbirk porcelana, stekla in cerkvene umetnosti. Tudi narodopisni oddelek je docela preuredil in pomnožil s predmeti pohištva, obleke, vezenin in s starinami družabnega življenja. Na novo je uredil zbirko kolajn, srednjeveških in novejših novcev, v arheološkem oddelku je konserviral hallstatske in latenske izkop-

nine, nove emonske in tako zване langobardske (iz Kranja, kjer je sam kopal) razstavil, nevioudunske pa drugače razvrstil. Na njegov predlog je l. 1906 deželni odbor sklenil ustanoviti poverjeništvo v varstvo muzejskih koristi, a se ta institucija ni mogla dvigniti do posebne aktivnosti, — svetovna vojna pa jo je čisto zatrla. L. 1907 je izročil ljubljanski škofijski muzej svojo kolekcijo muzeju v razstavo.

Po Schmidovem odhodu v Gradec je poleti l. 1909 zasedel mesto muzejskega ravnatelja dr. Jos. Mantuani. Izposloval je pri deželnem zboru, da se je kreiralo novo mesto kustosa in pomožnega pisarniškega uradnika, ostalo je tudi mesto pomožnega kustosa za prirodopisne zbirke (izza 22. februarja 1907). Potrebni pisarniški prostori s temnico in izpiralnico za fotografska in slična dela so se pridobili s preuredbo prejšnjega preparatorjevega stanovanja, adaptirali so se trije suterenski prostori za shrambene namene, pričelo se je delo z urejevanjem arhiva, priredila se je arhivalna razstava o razvoju naše pisave, knjižnica se je izpopolnila z mnogimi deli umetnostnozgodovinske in enciklopedične stroke, preuredila, inventarizirala in izpopolnila se je galerija slik, nanovo so se uredile zbirke Škofijskega muzeja na hodniku I. nadstropja, nabavil se je skioptikon, lapidarij pa je dobil kratke orientacijske napise. L. 1912 se je vpeljala v muzeju tudi centralna kurjava z nizkim parnim tlakom. Po prevratu se je l. 1921 osnoval na zavodu poseben Etnografski institut, ki se je po enem letu formiral kot samostojen Etnografski muzej z lastnim osebjem in lastnim budžetom (upravnik dr. N. Zupanič).

Ko je bil s 1. oktobrom 1924 dr. Mantuani upokojen, je ministrstvo prosvete postavilo na čelo zavodu (ki se je via facti po prevratu začel nazivati Narodni muzej) pisca tega sestavka. Eno najnujnejših del je bilo, da se je (1926) začela katalogizirati in glede vrzeli v serijah izpopolnjevati muzejska knjižnica, kjer so se izvršile potrebne tehnične spremembe (nove stelaže, police itd.), v veliki čitalnični dvorani so se (1929) postavili deponitoriji s krožno galerijo za sprejem spisov ilirskega gubernija, za preparatorske delavnice so se (l. 1927) adaptirali štirje suterenski prostori, kjer se je (l. 1931) izsušil in priredil tudi del hodnika za domačo mizarsko delavnico; tega leta se je vpeljala centralna kurjava v vse pisarniške in laboratorijske prostore. Napravil se je katalog številnih muzejskih negativov in diapozitivov (skupaj 3630 kosov), priredila grafična razstava z instruktivnim poukom o tehnikah reproduksijske umetnosti (1929), izpopolnjevala se je s številnimi nakupi zbirka umetnin, novcev, histor. portretov in spominov in topografskih slik. Nadaljevalo se je s čiščenjem herbarijev, s preetiketiranjem, z izpopolnjevanjem osteološke, zoološke,

biološke in ostalih prirodoznanskih zbirk, kjer se je postavila velika kotna steklena omara z železnim ogrodjem.

V zadnjih par letih pa se je pridobilo zlasti mnogo eksponatov za obrtni oddelek in sicer na dražbah na gradovih v Gornji Radgoni, Turnu pri Velenju in Murski Soboti (kjer sta muzeju priskočili z znatno podporo na pomoč kr. banska uprava Dravske banovine in Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani); kr. banska uprava je poravnala tudi kupnino za odbrane zbirke iz zapuščine † K. Strahla v Stari Loki ter prepustila muzeju več dragocenih predmetov (peči, pohištva) iz gradu Novo Celje, Oblastni odbor ljubljanski pa je na priporočilo muzeja nakupil celotno zbirko narodopisnega blaga in domače obrti od prof. O. Grebenca. Ker je bila že poprej stiska za razstavni prostor, je ravnateljstvo (l. 1927) predlagalo, da se v ta namen adaptira podstrešje muzejske zgradbe. Gradbena direkcija je načrt izvršila, toda po teh zadnjih velikih pridobitvah se je izkazalo, da bi tudi to ne zadostovalo več. Zato je muzejska uprava (1930) predlagala, da se napravi načrt za nadvig II. nadstropja, kar se je tudi sprejelo v predlog banovinskega proračuna in bi se stroški krili iz posebnega investicijskega posojila. Adaptacijski načrt podstrešja pa bi se izvršil kesneje in bi se ti suhi in zračni prostori uporabili za shrambo nerazstavljenega studijskega gradiva. Za razstavo pohištvene obrti pa se je morala medtem začasno uporabiti avla glavnega vhoda.

Viri: Stanovski arhiv (v Nar. muzeju), fasc. 8; ravnotam tudi predsedstv. spisi ilirskega gubernija (pod značko: muzej) ter spisi muzejske uprave same. — Hohenwart, Die Eröffnung des Landes-museums in Laibach. 1832. — Jahresfeier der Eröffnung des Landes-museums im Herzogthume Krain, gehalten am 4. Oktober 1832. — Landesmuseum im Herzogthume Krain I., II. (1838, 1839). — Deschmann, Jahresheft des Vereines des krain. Landesmuseums I., II., III. (1856, 1858, 1862) ter vse nadaljnje publikacije Muzejskega društva. — Deschmann, Führer durch das krain. Landesmuseum Rudolfinum. 1888. — A. Müllner, Die Geschichte des krain. Landesmuseums. Argo, V., 1897, str. 7 sl. — J. Mal, Ob stoletnici našega muzeja (»Slovenec«, 1921, št. 234—237). — Seznami muzeju darovanih predmetov (Laib. Zeitung, Illyr. Blatt, Carniolia ter Mitt. des hist. Ver. f. Krain glede stvari, ki so prišle v muzej iz zapuščine Histor. društva).